

Соціальні трансформації та гендерна рівність

В сучасних західних соціально-філософських теоріях однією з провідних тенденцій є аналіз інформаційного соціуму під кутом зору його спектакуляризації.

Класична концепція „спектаклю” передбачає чітке розмежування між виробником та споживачем спектаклю, тобто семіологічні технології використовуються переважно владою як засоби маніпулювання людьми [6, 43]. Ця рання стадія становлення соціуму театру характеризується значною мірою демонстративним типом зусиль щодо трансформації суспільства у напрямку досягнення гендерної рівності як середовища лицедійства [1, 22; 2, 66; 5, 30]. Суспільство спектаклю створює на противагу природним людським потребам у творчості, спілкуванні штучні споживчі потреби. Зокрема західні дослідники спектакулярного суспільства Гі-Ернест Дебор і Жан Бодрійяр стверджують, що у такому суспільстві панує світ уявної самореалізації та ілюзорного щастя, в якому замість конкретних подій людина перебуває в світі абстрактних образів, а відтак, за Г. Дебором, „усе, що переживалося почуттєво прямо і безпосередньо, видалилося в знакову репрезентацію” [5, 1]. Таке життя „в уявлюваному світі екрану, інтерфейсу, подвоєння, суміжності, в уявлюваному світі мереж”, як стверджує Ж. Бодрійяр, призводить до того, що „внутрішня активність людей стала інтерактивністю екранів” [1, 80], і це здатне зруйнувати антропологічні засади людини: „Непевність, породжена вдосконаленням машинних мереж, подібна до нелевності людини у власній статевій приналежності (чи чоловік я? Чи жінка я?) і є наслідком фальсифікації техніки несвідомого та техніки тіла” [1, 85]. Проживаючи свої життя в суспільстві спектаклю, жінки ідентифікують себе з медіа-знаменитостями створеного владою фантасмагоричного світу, насамперед із

жінками, які досягли гендерної рівності, вони конституують себе в дусі образів знаменитостей, стилю їхнього життя, їхньої зовнішності і таким чином немовби компенсують непрожиті ними життя. Образи медіа-знаменитостей слугують іконами, рольовими моделями, що втискають жінок у матриці, кліше моди, косметики, перетворюючи їх на маріонеток індустрії стилю, які сліпо підкоряються розрекламованим іміджам [8, 62-63]. Реально існуюче гендерне розшарування суспільства в спектакуляризованому суспільстві маскується знаками уніфікованого споживання.

Новітня стадія інформаційного суспільства, а саме суспільство інтерактивного спектаклю, істотно відрізняється від ранньої. Нова комп'ютерна технологія створює можливість альтернативних культурних просторів, творчих міжлюдських взаємодій, комунікацій. На переконання філософів постмодерну, вільна особистість у суспільстві вистави може здійснитися за допомогою „стратегії вчинку”, використовуючи наявні у соціумі соціальні ролі як засоби вторгнення в світ вистави, захисту своєї незалежності [7, 55]. Гендерні суб'єкти отримують можливість критикувати й навіть подекуди руйнувати культуру, що домінує в соціумі за замовленням влади. У таких альтернативних культурних просторах вони можуть публікувати погляди, які заперечені владою. Нові культурні Інтернет-форуми здатні об'єднати широкі спільноти гендерних суб'єктів, вільних від маніпуляційного пресингу владних структур. Отже, тотальна інформатизація суспільства надає можливість і гендерним суб'єктам стати творчими суб'єктами дій та різноманітних об'єднань і здобути реальну, а не уявну гендерну рівність.

Схарактеризована концепція Г. Дебора і Ж. Бодрійяра взагалі видається досить слушною, проте вона, на наш погляд, потребує певної корекції. Річ у тому, що вони, аналізуючи першу фазу спектакулярного суспільства, вочевидь перебільшують руйнівну функцію соціальних ролей, що їх нав'язує влада, щодо можливостей самореалізації особистості. Якщо змальований ними стан існування особистості насправді відповідав би реальності, то не було б жодних підстав для його

переходу в інший, наступний стан, який характеризується вільною грою особистості соціальними ролями, масками, завдяки чому вона звільнюється від маніпулятивних практик влади. Адже, поза сумнівом, особистість для того, аби почати таку вільну гру масками, повинна вже бути певною мірою вільною, незважаючи на намагання влади нею маніпулювати. Отже, точніше буде твердити лише про підвищення ступеня свободи особистості на другій стадії суспільства театру порівнянно з першою, а не про набуття нею свободи як такої. Гендерна рівність певною мірою існує вже на першій фазі спектакулярного суспільства, але, беззаперечно, на сучасній його стадії її обрії значно розширюються завдяки опануванню потужними засобами мультикомунікативних технологій, які функціонують поза контролем влади.

В коло проблем, що обговорюються у феміністських дослідженнях щодо шляхів досягнення гендерної рівності, включається й питання про відношення гендерної рівності до статевого диморфізму в контексті соціально-історичних трансформацій, а саме: який шлях наближення до даної рівності обрати – ігнорувати біологічну відмінність жінки і чоловіка чи, навпаки, підкреслити цю відмінність?

Перший шлях обрано в рамках конструктивістського підходу фемінізму, він репрезентований, наприклад, у працях Дж. Батлер „Турбота статі: фемінізм і спростування ідентичності” та „Тіла, що мають значення: дискурсивні обмеження статі”, в яких заперечується статево-диморфізм і взагалі будь-яка тілесна очевидність як самодостатній феномен: гендерне тіло постає виключно соціальним конструктом. За Дж. Батлер, гендерний суб’єкт стає носієм статевої ознаки і самотійно її здійснює, лише відтворюючи певну соціальну матрицю, за якою вони були сконструйовані певною соціальною культурою, тобто природних функцій та структур людини не існує. Гендерна ідентичність абсолютно звільнюється від будь-яких ознак біологічної відмінності статі, а гендерна рівність досягається перебудовою системи усталених соціокультурних норм таким чином, що статево-відмінності немовби зникають,

тіла сприймаються як, так би мовити, біологічно, природно рівні. Цей шлях веде до денатуралізації гендерної ідентичності через стирання меж між статями, він пов'язаний із легалізацією маргінальних форм сексуальності, саме його обрала сучасна масова культура: „Розчиненість” статевих відмінностей відбувається в сучасній поп-культурі завдяки карнавалізації фіксованих гендерних ідентичностей, тобто стереотипів, пов'язаних з чоловічою та жіночою моделями” [4, 85]. В рамках даного підходу, як бачимо, визнається провідна роль соціальних трансформацій у досягненні гендерної рівності і водночас нівелюється значення статевого диморфізму в якості природного, несоціального чинника гендерної ідентичності.

Другий шлях розуміння досягнення гендерної рівності характерний для феміністського есенціалізму, згідно з яким природні статеві ознаки задають суттєві характеристики фемінності, які не залежать від соціокультурного контексту, жіноче тіло біологічно відрізняється від чоловічого, а тому потребує особливої системи свого соціального функціонування [3, 97]. Так, Л. Макней у праці „Фуко і фемінізм: влада, гендер і самість” доводить провідну роль поняття тіла для феміністського аналізу гноблення жінок, поза як саме завдяки біологічній відмінності жіночого та чоловічого тіл відбувається та легітимізується структура гендерної нерівності. Л. Іригарей у праці „Стать, яка не є одна” стверджує, що жіноче тіло має таку вроджену структуру, що містить у собі іншу, чоловічу стать, через що відбувається взаємне знищення статей на основі аутоеротизму, а отже для наближення гендерної рівності потрібно створення таких соціокультурних умов, які б сприяли вільному соціальному функціонуванню „безстатевого” жіночого тіла. У даному разі соціальні трансформації сприймаються позаісторично, їх роль відчутно звужується: вважається, що вони потрібні лише для того, аби усунути штучно створені цивілізацією завади до реалізації природної статевої рівності, тобто сучасні та майбутні соціальні трансформації мають обмежуватись лише руйнацією тієї гендерної нерівності, яка

побудована в процесі минулих соціальних трансформацій природної статевої ідентичності.

Безперечно, охарактеризовані підходи мають слушність, хоча кожний – на свій кшталт: конструктивістський – завдяки наголошенню на провідному значенні соціокультурних чинників у гендерній ідентифікації, а есенціалістський – через спростування ігнорування чинників природних, біологічних. Проте, на наш погляд, обидва підходи потребують певної корекції, аби підвищити теоретико-методологічну ефективність. Так, феміністському конструктивізму не завадило б зважити принаймні на дві обставини: по-перше, біологічна статева відмінність неодмінно виявляє себе в процесі первинного становлення соціокультурних гендерних норм, по-друге, жодна культура не виключає можливості критичного ставлення до домінуючих у її межах гендерних норм, інакше унеможлиблювалися би як прояви ненормативних гендерних практик, так і будь-які зміни систем гендерних цінностей, у тому числі і власне сама їх феміністична критика. Отже, даний підхід має позбавитись надто категоричного проголошення пріоритету соціокультурного конструювання гендерної ідентичності. Дослідження представників феміністського есенціалізму набули б більшої глибини та прагматичної цінності, якщо б їх автори відмовились від однолінійного обстоювання виключної ролі біологічного статевого диморфізму та визнали значення соціокультурних факторів у формуванні та функціонуванні систем гендерної ідентичності.

Таким чином, статевий диморфізм справляє певний вплив на систему соціокультурної гендерної ідентифікації, проте інтенсивність даного впливу дедалі слабшає в процесі зростання рівня демократичності суспільства й ступеня свободи особистості завдяки поглибленню та динамізації соціальних трансформацій. Соціальні трансформації покликані не відновити, як дехто гадає, первинну природну гендерну рівність, яка нібито колись існувала, а започаткувати, стверджувати та удосконалювати її. Саме такий процес нині набуває дедалі більших масштабів та глобалізації.

Література

1. Бодрийяр Ж. Ксерокс и бесконечность //Прозрачность зла. – М.: „Прогресс – Академия”, 1997. – С. 14-57.
2. Бодрийяр Ж. Операционная белизна // Прозрачность зла. – М.: „Прогресс – Академия”, 1997. - С. 51-116.
3. Гомілко О. Відмова від тіла: метафізична помилка сучасного фемінізму//Філософська думка. – Київ, 2001. - №1. – С. 91-100.
4. Гундорова Т. Деконструкція і гендер. //Філософська думка. – Київ, 2001. - №1. – С. 81-90.
5. Дебор Г. Общество Спектакля. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 184 с.
6. Соболь О.М. Свобода особистості в інформаційному соціумі: стаття перша //Філософська думка. – Київ, 2002. - №4. – С. 36-47.
7. Соболь О.М. Свобода особистості в інформаційному соціумі: стаття друга //Філософська думка. – Київ, 2002. - №5. – С. 40-58.
8. Соболь О.М. Феномен спектакуляризації: сучасне осмислення //Філософська думка. – Київ, 2004. - №2. – С. 53-80.

Тетяна Гончарук
Тернопільська академія
народного господарства

Роль української жінки-матері у формуванні національного характеру

За словами відомого німецького філософа Артура Шопенгауера (1788-1860), який вивчав природу і звичаї жіночої статі, вже сам вигляд жіночої фігури показує, що вона не призначена для надто великої роботи – ні духовної, ні тілесної. Вона виконує свої життєві обов'язки мученицьким чином: муки пологів, піклування про дітей, покора чоловікові, для якого вона має бути терплячою і підбадьорливою подругою. Жінка не